n

Szemantikus háló alapú tudásszemléltetés Keret és forgatókönyv alapú tudásszemléltetés Eset alapú rendszerek

- A szemantikus háló (Ross Quillian, 1968)
- Biológiai ihletés: az agy fogalomábrázolásának feltételezett formája
 - objektumok, koncepciók, fogalmak csomópontok
 - viszonyaik, kapcsolataik gráfélek.
- Hierarchikus modell oka: az ember kognitív (megismeréssel kapcsolatos) mûködésére vonatkozó kísérletek az objektumok specifikus jellemzőinél gyorsabb válaszidőket eredményeztek, mint az általános, magasabb szintű kategóriákhoz tartozó jellemzőknél (Kanári - énekel? Kanári - repül? Kanári - bõre van?)

Következtetés: hierarchikus egyed - alosztály - osztály kapcsolat valószínû.

Cél: Az emberi információtárolás és visszakeresés modellezése.

Szemantikus háló alapú tudásszemléltetés

 Szoftveralkalmazás, célja: a természetes nyelvek megértésének gépi modellezése.

- Quillian: "egy szó jelentését meg lehet kapni a szóhoz társított szövegek halmazaként"
- Programjával az ember gondolkodási folyamatának azt a részét modellezte, amelyet az ember akkor végez, amikor egy lexikon két szava között keres kapcsolatot. Egy szemantikus háló jól definiált eljárásainak segítségével képes volt összeállítani egy választ bármelyik, a szótárban megtalálható szópár esetében azok összevetésére és szembeállítására.
- Megkereste a szavakhoz kötődő ismeretek közös részeit, kapcsolódási pontjaikat. Emiatt szokták asszociatív hálónak is nevezni a szemantikus hálót.

\rangle

Szemantikus háló alapú tudásszemléltetés ..

- Példák a Quillian által elkészített program mûködésére szavak közötti kapcsolat keresésekor:
 - 1. Összevetés: Sírni, Kényelem
 - A. Kapcsolat: Szomorú
 - (1) A sírás azon dolgok közül való, amelyek szomorú hanggal párosulnak.
 - (2) A kényelem érdekében valamit kevésbé szomorúvá tehetünk.
 - 2.Összevetés: Növény, Élő
 - A. 1.Kapcsolat: Élõ
 - (1) A növény élő szervezet.
 - B. 2.Kapcsolat: Élõ
 - (2) A *növény* olyan szervezet, amely a levegőből is vesz magához táplálékot.

Ez a táplálék olyan dolog, amely kell az életéhez.

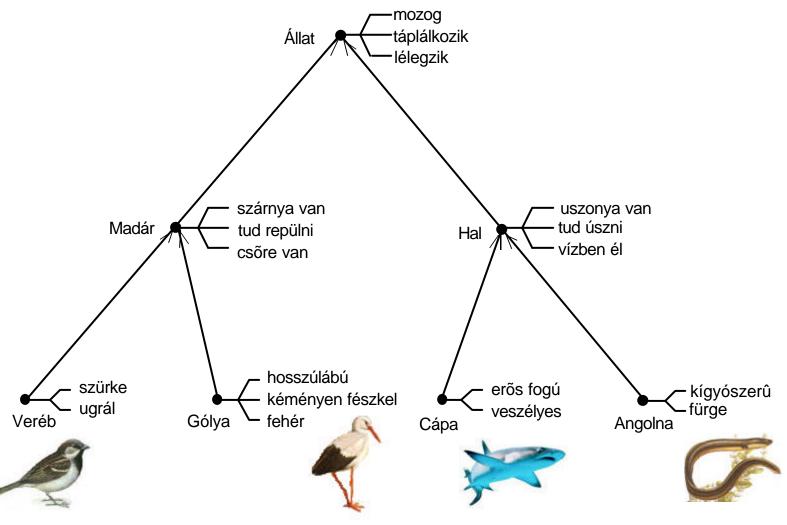
- 3. Összevetés: Növény, Ember
 - A. Kapcsolat: Emlős
 - (1) A növény nem emlős szervezet.
 - (2) Az ember egy emlős.

а

Szemantikus háló alapú tudásszemléltetés ..

Tekintsünk egy konkrét példát a Quillian-féle szemantikus hálóra!

Szemantikus háló alapú tudásszemléltetés ..

- A nyilak az **egyed-alosztály** (instance_of) és az alosztály - osztály (is_a) kapcsolatot jelzik, a többi gráfél a tulajdonsága (featured__by) kapcsolat megadására szolgál. További lehetséges kapcsolatformák: típusa; van neki; tud; azonos vele; stb.
- Léteznek gazdagabb kapcsolatkészlettel dolgozó szemantikus háló reprezentációk is, lásd CD elmélet.

Következtetés, feladatmegoldás szemantikus hálóval

Egy szemantikus hálóval ábrázolhatjuk egy tématerület ismereteit. A tématerülettel kapcsolatos ismeretek alapján megválaszolható kérdést szintén egy neki megfelelő szemantikus hálóval adjuk meg (célháló), majd ezt a kisebb hálót illesztjük a tématerület hálójának azonos csomópontokat tartalmazó részére. A kérdésre a választ a tématerület hálójának illeszkedő része hordozza.

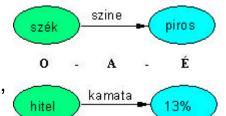
Általában a hálókezelő algoritmusra ennél több feladat hárul, elő kell állítania például az öröklött tulajdonságokat is.

Az egyed - alosztály - osztály kapcsolat

- Egyed: van olyan tulajdonsága, amely csak rá igaz
- Osztály: olyan kategória, melynek jellemzői több egyedre, vagy alsóbb osztályra is igazak, így ezek az egyedek, vagy alosztályok közös tulajdonságaik alapján egy magasabbszintû osztályba sorolhatók.
- A közös tulajdonságot csak az osztálynál kell tárolni, az egyedekre, vagy alosztályokra öröklődik.
- A tulajdonságörökítés (inheritance) általánosan értendő: nemcsak a tulajdonság jellegû kapcsolatok öröklődnek, hanem például a birtoklást, valamilyen érzelem irányulását, stb. is beleértjük.
- A tulajdonságörökítést a hálókezelő programnak kell végeznie.
- A taxonomikus kapcsolat: osztálybatartozás.

 Másik fő kapcsolati forma: tulajdonság hozzárendelés, objektum-attribútum-érték hármas.

Szemantikus háló előnyei

- Az **osztályhierarchia** a tulajdonságok hatékony tárolását is segíti: az osztály minden alosztályára, illetve egyedére egyaránt érvényes tulajdonságok a legmagasabb, legáltalánosabb szinten kerülnek tárolásra, azonban érvényesek a becsatlakozó alsóbb osztályokra és egyedekre is - mûködik az öröklődés. Kiküszöböli a redundanciát, ellentmondás-mentességet eredményez.
- A grafikus ábrázolás szemléletes és könnyû érthetőséget jelent és az emberi gondolkodáshoz közel áll.
- **Gyors** számítógépi reprezentációt tesz lehetővé: a csomópontok memóriaterületekre, az élek **mutatókra** képezhetők le. Elmarad a listák elemeinek kimerítő illesztése, mely a szabály- és logika alapú ismeretszemléltetést jellemezte. Az objektumok megtalálása ún. hash táblák segítségével gyorsan megtörténhet, a kapcsolatoknak megfelelő mutatók pedig meghatározzák a kapcsolódó ismeretelemek helyét.
- Rugalmas tudásszemléltetési eszköz: könnyen bővíthető új objektumokkal és viszonylatokkal, a módosítás és a törlés egyszerű.

е е n C а 6/8 . dr.Dudás

A jelentés tárolása

A szemantikus háló önmagában nem hordozza a teljes jelentést. A kapcsolatok értelmezése a szemantikus hálót szemlélő emberre, ill. a hálót kezelő algoritmusra hárul.

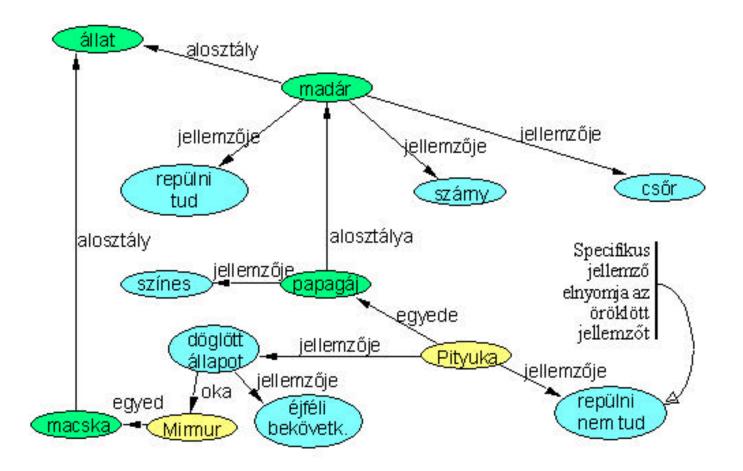

- Például mondhatjuk azt, hogy a Cápa a Hal osztály egyede, de jelenthetné a kapcsolat azt is, hogy a Cápa a Hal objektum mellett él.
- Az ábra által sugallt értelmezéstől eltérő értelmezés alkalmazása az ember számára a fogalmakhoz kötődő tudása miatt erőltetettnek tûnhet, de a számítógép számára csak annyi, az objektumokhoz kötődő ismeret áll rendelkezésre, amennyit a háló kapcsolatrendszere és az azt kezelő algoritmus megtestesít.
- Előnyös lenne az algoritmus szempontjából, ha az összes kapcsolatot, amely egy szemantikus hálóval történő tudásszemléltetésben előfordulhat, az algoritmus elkészítése előtt néhány csoportba sorolhatnánk. Ez lehetővé tenné a szemantikus háló mûködtető, értelmező részének a hálótól független elkészítését, és számtalan olyan háló értelmezését, melyek csak egy adott tématerület fogalmait (objektumait) és viszonylataikat tartalmazzák.

Az öröklés problémái

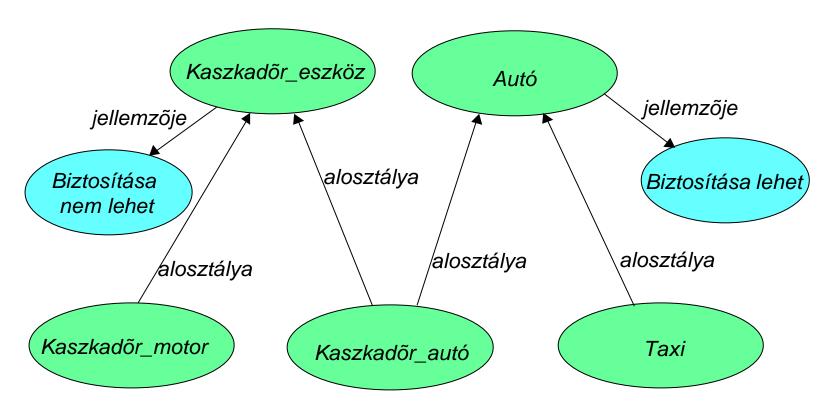
Kivétel: Pityuka repülni nem tud.

Az öröklés problémái ..

• Ellentmondás: Kaszkadőr autóknak lehet, vagy sem biztosítása?

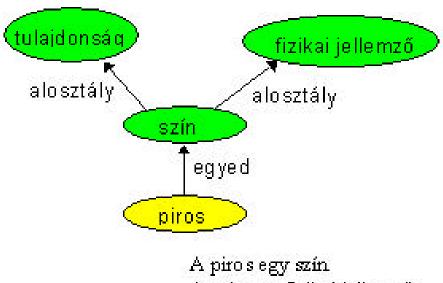
Feloldási módszerek: alapértelmezés; prioritás alkalmazása.

László

A szemantikus háló egyéb problémái

A típus/egyed megkülönböztetés szükségessége (Type/Token Distinction).

A szín egy fizikai jellemző.

A piros egy fizikai jellemző?

A probléma ott érezhető, hogy a piros esetében az örökölt fizikai jellemző mivolta nem tûnik helyesnek. Ennek magyarázata abban van, hogy a fizikai jellemző tulajdonság a színhez, mint osztályhoz (type) kötődik, és nem az osztály egyedéhez (token).

A szemantikus háló egyéb problémái ..

- Másik érzékenységet igénylő probléma az intencionális és az extencionális értelmezés eltérése ugyanazon dolognál. Ugyanazon dolog intencionális leírása a lényeget ragadja meg, míg az extencionális megadás a dolog leírása által megadott valós objektumok halmaza. Pl. a kutya fogalom extencionális jelentése az összes kutya, intencionális jelentése mindazok a gondolatok, melyek a kutyákhoz kapcsolódnak, azaz a "kutyaság" maga.
- Egyes szerzők a szemantikus háló hibájául rótták fel, hogy a logikai szemléltetéssel ellentétben nem tud olyan fogalmakat kezelni, mint: legalább egy nem specifikált objektum, összes objektum, stb.

6/13. dr.Dudás László

A szemantikus háló és a predikátum logika viszonya

 A szemantikus háló könnyen átírható predikátumokra. Mindegyik viszonylat átírható a viszonylat nevének megfelelő kétargumentumú predikátummá, melyben a két argumentum a viszonylat által összekapcsolt két objektum.
 Pl. a korábbi Objektum-Attribútum-Érték példák predikátumos alakja:

```
színe(szék, piros),
kamata(hitel, tizenhárom_százalék).
```

Továbbá: a madarak tudnak repülni és van csőrük és szárnyuk.

```
(\forall x)(mad\acute{a}r(x) \rightarrow (jellemz\~oje(x,rep\"{u}lni\_tud) \land jellemz\~oje(x,cs\~or) \land jellemz\~oje(x,sz\'{a}rny)))
```

- Azonban jelentős eltérések is vannak: A szemantikus hálóban egy objektum összes kapcsolódó objektuma egyszerűen és gyorsan elérhető. A hasonló kapcsolatok megtalálása a predikátum logikán alapuló tudásszemléltetés esetén predikátumok sorozatának átvizsgálását igényli.
- Kivételkezelése és öröklődési ellentmondás feloldó képessége erőteljesebb, mint a logikáé.

6/14. dr.Dudás

Egy szemantikus hálón alapuló sikeres szakértőrendszer

A PROSPECTOR egy geológusokat segítő konzultációs rendszer. Bár alapvetően szabályalapú rendszer, de az adatszerkezete egy szemantikus hálón alapult. A Stanford Research Institute hozta létre 1978ban. Feladata volt a geológusok segítése az érclelőhelyek behatárolásában, és nagy területek ásványvagyonának kiértékelésében.

Párbeszédes rendszer, amely több alrendszert foglalt magába: egy uránfeldúsulásokat leíró modellt, egy rézérc és egy molibdén modellt. A rendszernek nagyszámú, és jelentőségüket relatívan mutató tényezőket kellett kezelnie.

A gyakorlati eredmények azt mutatták, hogy a rendszer 7%-os pontossággal volt képes megbecsülni az ércvagyon helyét és mennyiségét.

Keret és forgatókönyv alapú tudásszemléltetés

A keret és a forgatókönyv tudásábrázolási forma újdonsága abban van a szemantikus hálóhoz képest, hogy a tudáselemeket **sztereotip egységekbe**, keretekbe, forgatókönyvekbe szervezi. Ezek az egységek *objektumoknak*, tevékenységek-nek, vagy eseményeknek felelhetnek meg.

A keretek (frames) Marvin Minsky nevéhez fûződnek (1975). A forgatókönyveket (script-ek) Roger Schank publikálta (1977).

2

Mind a keretek, mind a forgatókönyvek kulcsgondolata az, hogy az elméletekre, eseményekre, szituációkra vonatkozó ismereteink mind ezen dolgokra vonatkozó **elvárásaink** körül szerveződnek

László

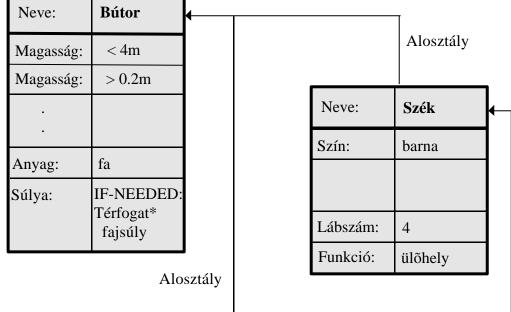

A keretek

A keretek a valós világra vonatkozó ismereteket oly módon reprezentálják, hogy **egyesítik** az objektumokra, tevékenységekre és eseményekre vonatkozó **deklaratív leírást** azon információk előállítására vonatkozó **eljárások megadásával**, melyek célok elérésének, információk megszerzésének módjára vonatkoznak, ilymódon túllépve több olyan problémán, mely a szemantikus hálót jellemezte.

- A keret tudásábrázolási forma bevezeti a prototípus fogalmát, mely azt a felismerést tükrözi, hogy az emberi ismerettárolás sok sztereotip leképezést tartalmaz.
- A valós, vagy elvont objektumokat, fogalmakat reprezentáló keretek hierarchikus keretrendszerré kapcsolódnak össze az ismeretábrázolás során.
- A keret alapú ismeretszemléltetés a szemantikus háló továbbfejlesztésének tekinthető.

Egy keretrendszer részlete

Neve:	Asztal
Funkció:	étkezés
Magasság: default:	< 1.4m 1m
Magasság:	> 0.4m
Lábszám:	4

Neve:	Bárszék
Magasság:	1.2m
Lábszám:	3
Anyag:	alumínium

Alosztály

6/17.

dr.Dudás László

A szemantikus hálókkal **megegyező** tulajdonságok:

- Hierarchikus egyed alosztály osztály szerkezet.
- Tulajdonság örökítés, mely kiterjed a procedurális tulajdonságokra is. Konfliktusok feloldása specifikusság, prioritás, vagy alapértelmezés figyelembe vételével.
- Hasonló számítógépes reprezentáció: keretek memóriahelyek; kapcsolatok - mutatók. Gyors mûködés.
- Keretkezelő program a következtetés, problémamegoldás kivitelezésére, de jóval gazdagabb feladatkörrel.
- Grafikus ábrázolás használható, de a grafika inkább a keretleíró nyelvek támogatója. (Lásd KappaPC szoftvert.)
- Rugalmas tudás bővítés, módosítás, törlés.

A szemantikus hálókon túlmutató tulajdonságok:

- Egységbefoglalás: objektum, attribútumok, értékek, deklaratív és procedurális összetevők. Slot - filler, attribútum - érték párok, speciális attribútum a keret neve.
- Az attribútumok és attribútum-értékek megadása más keretekre való utalással, többszörös egymásba ágyazással is lehetséges.
- Default, alapértelmezett értékek szolgálják a kérdések megválaszolását.
- A procedurális ismeretszemléltetés részeként értékeket előállító függvények, az értékváltozásokra mûködésbe lépő mechanizmusok, eseményvezérelt démon rendszer mûködik.

IF_NEEDED

IF_ADDED

IF_MODIFIED

IF_DELETED

démonok mûködésének eredményeként dinamikus, élő rendszerek alakíthatók ki.

A szemantikus hálókon túlmutató tulajdonságok ..:

- Az attribútumok értékkészletére, értéktartományára, alap (default) értékére adhatunk meg előírásokat.
- A keret tudásábrázolás sokkal elterjedtebb, mint a szemantikus háló, mivel gyakorlatilag annak összes tulajdonságát magába foglalja. Speciális keretkezelő nyelveket hoztak létre a keretek használatának megkönnyítésére (FRL,KRL,OWL,NETL,KL-ONE, ART, stb).
 Ezenkívül több hibrid, azaz többféle tudásszemléltetési módszert egyesítő rendszerben is alkalmazásra került (KappaPC, Level5 Object, Nexpert Object/Smart Elements, Aion Development System, CBR Express, stb.).

Példa eseményt leíró keretre

Általános Elõadás keret

Megnevezés: előadás

Terem:

Lehetőségek: római számos előadótermek, kb.20db,

arab számozású kistermek, kb. 200 db,

laborok, kb. 40 db.

Kezdési idő: 8:00, 9:00, ..., 18:00.

Időtartam: 40 perc - 180 perc.

Default: 50 perc. Befejezés időpontja:

Ha szükséges: Kezdési idő + Időtartam.

Eszközök:

Lehetőségek: krétás tábla, filctollas tábla, számítógép, írásvetítő, diavetítő, projektor, video, TV, film, modell, laboreszközök.

Példa eseményt leíró keretre

ME Alkalmazott Informatikai Tanszék MI előadás keret

Megnevezés: MI előadás

Terem:

Lehetőségek: I, II, XXX.

Default: I.

Kezdési idő: szerda, kb.14:00.

Időtartam: 160 perc - 175 perc.

Default: 170 perc.

Befejezés időpontja (öröklött függvény):

Ha szükséges: Kezdési idő + Időtartam.

Eszközök:

Lehetőségek: krétás tábla, számítógép, írásvetítő, projektor.

http://www.lincoln.ac.nz/about/profile.htm

A forgatókönyvek

A Schank-féle forgatókönyv koncepcionális primitíveket és azok kapcsolatait rögzíti. A koncepcionális primitívek magasabb szintû elvonatkoztatásoknak felelnek meg.

Példa:

Előadás forgatókönyv

Feltételezések (díszletek): előadóterem, tábla, kréta, írásvetítő, projektor, transzparensek, filctollak.

Szereplők (szerepek): diákok, tanár.

Nézõpont: tanár.

Eseménysorrend: 1. Belép a terembe

- 2. Hozzákészül, kivéve, ha nincs diák, mert akkor elmegy
- 3. Megtartja az előadást
- 4. Összeszedelődzködik
- 5. Elmegy.

Fő esemény: 3. Megtartja az előadást.

www.cf.ac.uk/international/ study/teaching.html

Szemantikus primitívek és az Epizód-memória

- Probléma: két, keretalapú technikával szemléltetett ismerethalmaz vajon ugyanazt az ismeretrészt kódolja-e?
- **Cél**: olyan keretalapú rendszer létrehozása, mely az azonos objektumokat, eseményeket, tevékenységeket azonos módon kódolja.
- **Megoldás**: szemantikus primitívek, elemi koncepcionális egységek az ismeret atomjainak kódolására.
- Kidolgozott rendszerek:
 - Thesaurus (Roget)
 1040 elemi koncepcionális egység a "kategóriák kapcsolódásának" megadására.
 - Yorick Wilks rendszere

70 elemből áll: entitások, akciók, típusjelzők, fajták és esetek. Egy mikronyelv ezen elemeknek osztályhierarchiába való szervezésére. Bármilyen összetett fogalom kifejezhető egy megfelelő formula megkonstruálásával.

Pl.: folyadék - [FOLYÓ ANYAG] nyílás - [ÁTMENŐ RÉSZ]

Szemantikus primitívek és az Epizód-memória ..

- Koncepcionális Függőség (Conceptional Dependence, CD)
 Roger Schank, 20 éves munkája eredménye
- Természetes nyelvek megértéséhez, történetek felfogásához, újdonságok észleléséhez.
- Cél: epizodikus memória, az egymást követő eseményekre vonatkozó tudás modellezése.
- Elemi egységek: 11 tevékenység + egy további az ismeretlen esemény jelölésére:
- ATRANS Egy absztrakt viszony, mint pl. a birtoklás, vagy a tulajdonlás átvitelére
- ATTEND Az a tevékenység, mely egy érzékszervet egy objektumra irányít
- EXPEL Egy élőlény testéből a világba irányuló kiválasztás
- GRASP Egy objektum megfogása egy cselekvő által
- INGEST Egy objektumnak egy élőlény általi magáhozvétele
- MBUILD Régi ismeretekből új ismeret származtatása
- MOVE Egy testrész mozgatása az élőlény által

Szemantikus primitívek és az Epizód-memória ..

MTRANS Cselekvők közötti, vagy cselekvőn belüli mentális információ átvitel

PROPEL Fizikai erő alkalmazása egy objektumra

PTRANS Egy objektum fizikai helyének megváltoztatása

SPEAK Hangok száj általi generálása

DO Ismeretlen esemény véghezvitele (valamit tenni).

A fenti események mindegyike a következő szerkezetű rekorddal adható meg:

Név
 Az esemény azonosítója

Hely
 Hol történt az esemény?

Idő Mikor történt az esemény?

Cselekvő
 Ki (vagy mi) végezte a cselekvést?

Tevékenység
 Milyen tevékenység ment végbe?

Objektum Mely objektumra irányult a tevékenység, mi volt a tárgya?

• (Irány:)

Honnan Honnan indult a tevékenység?

Hová Hol végződött a tevékenység?

Eszköz Hogyan, mivel hajtották végre a tevékenységet?

6/26.

Szemantikus primitívek és az Epizód-memória ...

- A fenti koncepciókat nem lehet egyszerûbb szimbólumokkal helyettesíteni, ezért primitívek, elemi egységek.
- A CD primitívekkel csak eseményeket, tevékenységeket lehet ábrázolni, az eseményleíró keretek attribútumainak és attribútum értékeinek megadásához szükség van a hagyományos, objektumokra, azok jellemzőire vonatkozó keretekre is, mint ahogyan mutatja ezt a következő példa.

NEW_YORK

egyed

IDÕ-65

egyed

rekesz

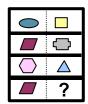
rekesz

MÁJUS 1

17:00

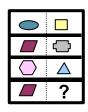
dr.Dudás László

Esetalapú rendszerek

- Cél: Régebbi feladatok megoldásakor szerzett tapasztalatok hasznosítása hasonló aktuális feladatok megoldásához.
- Egy eset összetevői:
 - A probléma leírása
 - A probléma megoldásának leírása
 - A megoldás jóságának/rosszaságának minősítése.
- Az eset leírása történhet bármilyen ismeretreprezentációs módszerrel, leggyakoribb a keretalapú szemléltetés.
- A probléma leírásánál olyan formalizmust kell alkalmazni, amely olyan metrikát értelmez, amely révén az esetek problémaleírásai egymással számszerű eredménnyel összehasonlíthatók (Közelség). (10cm - 20cm; piros színű - narancs színű; szép - gyönyörű. Eltérő adattípusokra nem egyformán könnyű metrikát találni.)
- Az eseteket esetbázisban tároljuk.

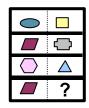
Az esetalapú következtetés mûködése

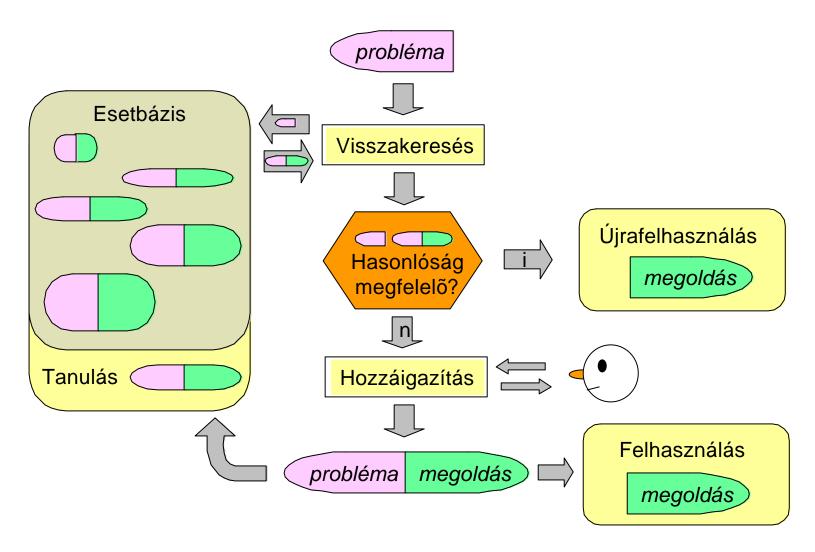

- 1. Visszakeresés: Az esetbázisban megkeressük a megoldandó aktuális problémához legjobban hasonlító, az alkalmazott metrika szerint legközelebbi korábbi problémaleírást.
- 2. Újrafelhasználás: amennyiben a hasonlóság egy megadott nagy értéket elér, a korábbi eset megoldását használjuk fel az aktuális probléma megoldására.
- 3. Hozzáigazítás: Amennyiben a legközelebbi eset hasonlósága nem éri el a kívánt szintet, a rendszer interaktív módon hozzáigazítja az eset problémaleírását az aktuális problémához, eközben természetesen az eset megoldás oldalát is módosítva. Az ily módon előállt megoldást használjuk fel az aktuális probléma megoldására.
- 4. **Tanulás**: A 3. pontban előállt hozzáigazított esetet az esetbázishoz adja, a megoldás jóságának/rosszaságának minősítésével együtt.

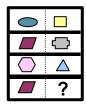
i a 6/31. dr.Dudás László

Az esetalapú következtetés mûködése ...

Az esetalapú következtetés tulajdonságai

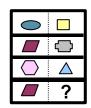
Előnyök:

- A probléma modelljének előzetes kidolgozása nélkül is alkalmazható
- Használat közben fejlődik, könnyen bővíthető
- Robusztus: hiányos, vagy rosszul definiált fogalmakkal is megadhatók esetek
- Nem algoritmizálható problémák esetén is alkalmazható
- Képes támogatni a korábbi hibás megoldások elkerülését is.

Hátrányok:

- Emberi interakciót igényel az esetek többségében
- Minősége romolhat az eltérő felhasználók eltérő igényszintje miatt a tanulás során.

Az esetalapú következtetés tulajdonságai

Összevetés a szabályalapú rendszerekkel

Szabályalapú Esetalapú

Szabály: a többi szabálytól független

Eset: a többi esettől nem független

Szabály visszakeresés: egzakt illesztéssel

Eset visszakeresés: közelség vizsgálattal

Szabályalkalmazás: szabályok sokaságát láncolva

Eset alkalmazás: visszakeresés, hozzáigazítás

Előzetes problémamodell kidolgozást igényel

Nem igényel problémamodellezést

Szûk keresztmetszet: az információkinyerés

Csak esetek összegyújtését igényli

Hosszú fejlesztési idő

Akár üres esetbázissal is indítható az alkalmazása

Nagy szabályszám esetén lelassul

Képes nagymennyiségû eset kezelésére

Bővítés után validálást, konzisztenciaellenőrzést igényel

Bővítése egyszerű

Nem tanul

Tanul, használat közben fejlődik.

6/33. dr.Dudás

László

Az esetalapú szoftvereszközök

- KATE
- ReCall
- ReMind

Hibrid eszközökben:

- CBR Express
- ART IM
- ART Enterprise
- Eclipse